

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ
ПРАВ ЛЮДИНИ**
Навчальний посібник

Укладач О. О. Матрос

Умань
Візаві
2022

УДК 341.231.14(075.8)

М58

Рецензенти:

Кучер Г. М., кандидат педагогічних наук, начальник Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради;

Кравченко О. О., доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Бержанір А. Л., кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних і правових дисциплін Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету соціальної та психологічної освіти
(протокол № 8 від 16 лютого 2022 року)*

Міжнародні гарантії прав людини : навч. посіб. / МОН
М58 України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини ;
уклад. О. О. Матрос. — Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. — 170 с.

Навчальний посібник з курсу «Міжнародні гарантії прав людини» включає програму курсу та його структуру в межах планових годин з поділом на змістові модулі. Він відображає на підставі аналізу наявних наукових та нормативних джерел основні міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина, які передбачені міжнародними договорами, конвенціями, деклараціями та іншими міжнародними документами, що становлять систему міжнародних норм, принципів, правових і організаційних засобів, умов і вимог, за допомогою яких здійснюється дотримання, забезпечення, охорона і захист прав, свобод і законних інтересів людини.

У посібнику подано матеріали для практичних занять (питання для обговорення, тематику повідомлень, завдання для самостійної роботи), список рекомендованих джерел, термінологічний словник, питання для повторення курсу. Посібник розрахований для студентів денної та заочної форми навчання факультету соціальної та психологічної освіти спеціальності: 232 «Соціальне забезпечення».

УДК 341.231.14(075.8)

© Матрос О. О., уклад., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	7
РОЗДІЛ I. СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ»	9
1.1. Опис предмета навчальної дисципліни	9
1.2. Програма навчальної дисципліни	10
1.3. Навчальний проект (індивідуальне навчально-дослідне завдання)	11
РОЗДІЛ II. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ.....	15
Тема 2.1. Історичні аспекти розвитку системи міжнародного захисту громадянських та політичних прав особи	15
2.1.1. Виникнення концепції прав людини. Історія розвитку прав людини.	15
2.1.2. Ліга Націй як перша міжнародна організація, під егідою якої приймалися договори у сфері захисту прав людини	19
2.1.3. Загальна декларація прав людини та основні права людини, що в ній закріплені.	21
2.1.4. Основні органи та механізми захисту прав людини	24
Тема 2.2. Поняття та сутність міжнародних гарантій прав людини.....	25
2.2.1. Поняття міжнародних гарантій прав людини	25
2.2.2. Міжнародні гарантії прав людини як наука та навчальна дисципліна	26
2.2.3. Характеристика системи захисту прав людини на міжнародному рівні	28
2.2.4. Співвідношення категорій «міжнародні гарантії» і «особа» та внутрішньої компетенції держави і міжнародного права в галузі захисту прав людини.....	31
Тема 2.3. Міжнародні гарантії та захист прав людини	34

2.3.1.	Класифікація та характеристика видів міжнародних гарантій прав людини	35
2.3.2.	Характеристика міжнародної нормативно-правової системи захисту прав людини.....	37
2.3.3.	Поняття та види міжнародно-правових механізмів захисту прав людини	38
Тема 2.4.	Міжнародні механізми і процедури органів ООН з додержання прав людини й основних свобод	41
2.4.1.	Статут ООН про права людини	42
2.4.2.	Функції Генеральної Асамблеї та Економічної і Соціальної Ради ООН у цій галузі	43
2.4.3.	Механізми контролю Комісії з прав людини (1946 р. – 2006 р.) та її Підкомісії з питань заохочення і захисту прав людини	47
2.4.4.	Рада з прав людини, як допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН	48
2.4.5.	Повноваження Верховного комісара ООН з прав людини	51
2.4.6.	Універсальна судова система.....	53
Тема 2.5.	Роль омбудсмена ООН в системі захисту прав особи на універсальному рівні	56
2.5.1.	Історія становлення інституту уповноваженого ООН з прав людини	56
2.5.2.	Значення інституту омбудсмена ООН для розвитку системи міжнародно-правового захисту прав людини .	63
2.5.3.	Функції уповноваженого ООН з прав людини в Україні.....	66
Тема 2.6.	Права людини та міжнародно-правові гарантії їх захисту у МПГПП та МПЕСКП 1966 року.....	69
2.6.1.	Історія створення Пактів про права людини 1966 року.	69
2.6.2.	Основні права передбачені Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.....	71
2.6.3.	Механізми нагляду за імплентацією та виконанням МПГПП.....	73
2.6.4.	Основні права передбачені Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права	78

2.6.5.	Механізм контролю щодо додержання прав, визнаних у МПЕСКП	79
Тема 2.7.	Конвенції ООН з прав людини із власними організаційно-правовими механізмами контролю за їх здійсненням	79
2.7.1.	Конвенції ООН з прав людини та органи контролю за виконанням положень конвенцій, які створюються ними.....	80
2.7.2.	Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. Комітет з ліквідації расової дискримінації.....	81
2.7.3.	Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок.....	82
2.7.4.	Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. Комітет проти катувань.....	83
2.7.5.	Конвенція про права дитини 1989 р. Комітет прав дитини	84
2.7.6.	Міжнародна конвенція про захист прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р. Комітет захисту трудящих-мігрантів	87
2.7.7.	Конвенція про права осіб з інвалідністю 2007 р. Комітет прав осіб з інвалідністю.....	89
Тема 2.8.	Колективні права та їх захист в універсальному міжнародному праві.....	90
2.8.1.	Універсальні міжнародно-правові джерела про загальні та спеціальні права національних меншин. Правовий статус національних меншин в Україні та його відповідність чинним міжнародно-правовим стандартам.....	90

2.8.2.	Декларація ООН про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 р. Зміст ст. 27 МПГПП 1966 р.	97
2.8.3.	Визначення поняття «корінні народи» та особливості їх міжнародно-правового статусу. Конвенції МОП №107, №169 про захист корінних народів	102
2.8.4.	Декларація ООН про права корінних народів 2007 р. ..	103
Тема 2.9.	Роль європейського суду в системі регіонального міжнародно-правового контролю дотримання прав людини	104
2.9.1.	Поняття, ознаки та принципи європейського судочинства щодо захисту прав і свобод людини	104
2.9.2.	Характер діяльності та юрисдикції Європейського Суду з прав людини	107
2.9.3.	Порядок функціонування, структура та зміст реформування Європейського суду з прав людини	110
Тема 2.10.	Сутність регіонального механізму забезпечення дотримання прав людини	112
2.10.1.	Система регіональних органів у міжнародному механізмі захисту прав людини	112
2.10.2.	Європейська система захисту прав людини.....	117
2.10.3.	Захист прав людини та громадянина в Європейському Союзі	131
РОЗДІЛ III.	МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ	143
	ПІДСУМКОВІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ»	151
	ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ	153
	ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	156
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	164

ПЕРЕДМОВА

Права і свободи людини є однією з ключових наукових проблем, які всебічно вивчаються – з філософсько-гуманістичного погляду, в аспекті принципів перебудови правової системи, проведення економічної, соціальної та культурної політики. Невичерпність прав і свобод людини є відображенням природи їх носія – людини, у зв'язку з чим їх слід аналізувати цілісно, комплексно, як категорію багатогранну та поліфункціональну. Універсальний характер прав і свобод людини визначає ту обставину, що вони є предметом дослідження всіх галузей суспільствознавства та ряду правових наук, кожна з них визначає певну галузь життєдіяльності людини. З удосконаленням системи прав та свобод людини суспільство пов'язує вирішення ряду внутрішніх, міжнародних та глобальних завдань. Юридична наука в галузі прав та свобод людини має свій складний спектр дослідження. Сучасний період розвитку суспільства характеризується якісно новим станом, який визначається як процес глобалізації – всесвітній процес, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері захисту прав людини. В умовах глобального світу права, свободи, обов'язки людини і громадянина посідають основне за важливістю місце порівняно з іншими правовими явищами.

Система захисту в Україні, зокрема, соціального у сучасних умовах постійно потребує до себе уваги з боку держави та суспільства. Зміни у нашій державі в останні роки призвели до сильного погіршення умов життя населення, тому потреба у ефективній роботі захисту постає перед нами як ніколи. Але ефективна робота установ соціального захисту неможлива без висококваліфікованих працівників, які досконало володіють усіма необхідними професійними навичками та вміннями.

У ході аналізу змісту і спрямованості навчальної дисципліни «Міжнародні гарантії прав людини» встановлено, що «Соціальна робота» та «Соціальне забезпечення» як професійна діяльність має свою власну чітку базу знань, а також інтегрує знання споріднених дисциплін, таких як психологія, психіатрія, соціологія, економіка, суспільні науки, право та міжнародне право. Ці знання постійно перевіряються на практиці. Разом із особливою системою цінностей

взаємні стосунки між знаннями і практикою є вирішальною характерною рисою цієї професії. Це пояснює динамізм професії та стійкий стан зростання та зміни.

Мета навчальної дисципліни – навчити майбутнього соціального працівника на основі чинного законодавства та міжнародно-правових нормах тлумачити правові акти, права та обов'язки громадянина через свою особисту діяльність у будь-якій сфері людського життя, розкрити дитині шлях до прийняття та визнання об'єктивної правосвідомості, розкрити її активну соціалізуючу роль для себе та впевнити у її впливі на суспільний прогрес, допомогти сформувати високу правову дієздатність та інтерес до удосконалення загального спілкування, визначити своє місце у правовому полі, а також розвинути право пізнання.

Водночас, вивчення «Міжнародних гарантій прав людини» орієнтовано на формування знань про нові і масштабніші проекти як для впровадження нових підходів до розв'язання соціальних проблем на міжнародному рівні з використанням теорій і методів соціальної роботи, так і для підготовки та перепідготовки соціальних працівників. Найбільшу активність виявляють у цьому процесі Міністерство соціальної політики України, а також Державний комітет у справах сім'ї та молоді.

Отже, на основі обґрунтування місця та ролі навчальної дисципліни «Міжнародні гарантії прав людини» у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників, здійснення аналізу навчально-методичного забезпечення з її вивчення встановлено, що ці знання є основою соціальної діяльності, дає координати і інструменти орієнтації у правових проблемах, допомагає зрозуміти їх витoki і осмислити накопичений досвід їх вирішення, визначити шляхи їх подолання та вирішення.

РОЗДІЛ І. СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ»

1. Опис навчальної дисципліни

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни полягає у засвоєнні студентами знань щодо інструментарія науки про права та свободи людини і громадянина, забезпечення їх реалізації, захисту, гармонізації національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами і нормами в цій галузі, історичними передумовами та сучасною системою правового захисту особи на міжнародному рівні; формування у студентів правничого світогляду, правосвідомості і правової культури.

Завдання вивчення курсу полягає вмінні класифікувати права і свободи людини; визначати найбільш ефективні форми та способи реалізації прав і свобод людини; визначати правомірність чи неправомірність обмеження прав і свобод людини; визначати найбільш ефективні засоби захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях; застосовувати на практиці міжнародні та європейські механізми захисту прав людини.

У результаті засвоєння курсу «**Міжнародні гарантії прав людини**» студенти повинні:

знати : особливості розвитку ідей прав людини в історії політико-правової думки; сутність та правову природу поняття правового статусу особи; основні підходи до класифікації гарантії прав людини; підстави та порядок обмеження прав і свобод людини; юридичні механізми попередження дискримінації прав і свобод окремих категорій осіб;

вміти : класифікувати гарантії прав і свобод людини; визначати найбільш ефективні форми та способи реалізації прав і свобод людини; визначати правомірність чи неправомірність обмеження прав і свобод людини; визначати найбільш ефективні засоби захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях; застосовувати на практиці міжнародні та європейські механізми захисту прав людини.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування наступних компетенцій:

1.Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного

демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

3. Знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення.

Розвивати базові вміння *soft skills*: саморозвиток, критичне мислення, креативність в широкому сенсі, гнучкість розуму, творчі здібності, взаємодія з людьми, емоційний інтелект, формування власної думки та прийняття рішень, клієнтоорієнтованість.

Програмні результати навчання: 1. Застосовувати засоби соціально-правової політики в сфері соціального захисту, базові знання з юриспруденції та законодавства України в галузі соціального забезпечення; 2. Застосовувати нормативно-правову базу в захисті соціальних груп населення.

2. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I.

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ, СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ТА ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Тема 1. Історичні аспекти розвитку системи міжнародного захисту громадянських та політичних прав особи.

Тема 2. Поняття та сутність міжнародних гарантій прав людини.

Тема 3. Міжнародні гарантії та захист прав людини.

Тема 4. Міжнародні механізми і процедури органів ООН з додержання прав людини й основних свобод.

Тема 5. Роль омбудсмена ООН в системі захисту прав особи на універсальному рівні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ

Тема 6. Права людини та міжнародно-правові гарантії їх захисту у МПГПП та МПЕСКП 1966 р.

Тема 7. Конвенції ООН з прав людини із власними організаційно-правовими механізми контролю за їх здійсненням

Тема 8. Колективні права та їх захист в універсальному міжнародному праві.

Тема 9. Роль Європейського суду з прав людини в системі регіонального міжнародно-правового контролю дотримання прав людини.

Тема 10. Сутність регіонального механізму забезпечення дотримання прав людини.

3. Індивідуальні завдання

Під час підготовки та виконання науково-дослідної роботи (ІНДЗ) студент самостійно або з допомогою викладача складає план роботи, формулює мету і завдання дослідження, добирає і вивчає літературу, проводить наукове дослідження, здійснює узагальнення, доходить висновків, готує реферат з навчальної дисципліни «Міжнародні гарантії прав людини» у вигляді реферату на одну із запропонованих тем.

Вимоги до змісту структурних елементів індивідуального науково-дослідного завдання (ІНДЗ):

1. Титульний аркуш

Титульний аркуш містить найменування вищого навчального закладу, інституту, факультету, де навчається студент, а також назву кафедри, де виконана робота;

назва роботи;

прізвище, ім'я, по батькові студента, курс, група;

прізвище, ім'я, по батькові наукового керівника;

місто, рік.

2. Зміст

Він містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів, пунктів, а також вступу, висновків, додатків, списку використаної літератури.

3. Вступ

У вступі зазначаються актуальність, тема, мета, завдання роботи та основні її положення; вказуються і коротко характеризуються методи, які використовувалися для досягнення мети роботи.

4. Основна частина

Основна частина наукового звіту складається з розділів, пунктів. Кожен розділ починають з нової сторінки. У кінці кожного розділу формулюють висновки із стислим викладенням основних результатів.

5. Висновки

Викладення важливих наукових результатів, одержаних під час науково-пошукової роботи. Висловлення власної думки з проблеми

дослідження, здійснення логічного підсумку зроблених на основі спостережень, міркувань, розгляду певних фактів.

6. Додатки

До додатків за необхідності доцільно включати допоміжний матеріал: статистичні або якісні результати роботи, схеми, малюнки, моделі, описи, копії першоджерел або архівних матеріалів тощо.

7. Список використаної літератури

Список використаної літератури слід розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків.

За **обсягом** реферат не повинен бути меншим за 15 сторінок друкованого тексту.

Орієнтовна тематика рефератів:

1. Формування концепції прав людини у світовій політико-правовій думці.
2. Особливості становлення ідеї прав людини в історії українського народу.
3. Поняття прав і свобод людини та їх класифікація.
4. Три покоління прав людини.
5. Природно-правова, позитивістська та ліберальна теорії щодо сутності прав людини.
6. Універсальність прав людини та культурний релятивізм.
7. Міжнародне право прав народів.
8. Механізм контролю за здійсненням прав, визнаних у МПЕСКП.
9. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. Комітет з ліквідації расової дискримінації.
10. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок.
11. Міжнародне кримінальне право.
12. Імплементация норм міжнародного права.
13. Поняття і види міжнародно-правових механізмів за здійсненням та захистом прав людини.
14. Поняття і види міжнародного контролю за захистом за здійсненням прав людини.
15. Розгляд періодичних доповідей держав.
16. Розгляд повідомлень однієї держави - учасниці про те, що інша держава - учасниця не виконує своїх договірних зобов'язань.

17. Розгляд повідомлень окремих осіб та груп осіб про порушення державою-учасницею прав, викладених у договорі.

18. Розслідування договірними органами за власною ініціативою випадків систематичного порушення державами - учасницями конвенційних прав.

19. Питання про міжнародну правосуб'єктність фізичної особи.

20. Джерела міжнародного захисту прав людини.

21. Статут ООН про права людини, функції Генеральної Асамблеї та Економічної і Соціальної Ради ООН.

22. Механізми контролю Комісії з прав людини (1946 р. – 2006 р.) та її Підкомісії з питань заохочення і захисту прав людини.

23. Рада з прав людини, як допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН.

24. Процедура розгляду індивідуальних повідомлень відповідно до резолюції 1235 та резолюції 1503 ЕКОСОП.

25. Діяльність Комісії ООН щодо статусу жінок.

26. Повноваження Верховного комісара ООН з прав людини.

27. Компетенція Суду ООН щодо захисту прав людини.

28. Міжнародний кримінальний суд у сфері захисту прав людини.

29. Передумови створення ЗДПЛ.

30. Юридична природа та внутрішня побудова ЗДПЛ.

31. Громадянські (особисті) права та свободи людини.

32. Політичні права та свободи людини.

33. Економічні права людини.

34. Соціальні права людини.

35. Культурні права людини.

36. Відповідність конституційних прав та свобод людини в Україні універсальним стандартам ЗДПЛ.

37. Хто має право звертатися до МС ООН та МКС?

38. Які наслідки не виконання рішень МС ООН та МКС?

39. Які конституційні права і свободи надаються виключно громадянам України?

40. В чому полягає різниця у правовому статусі людини і громадянина?

41. Захист прав людини у рамках Ради Європи: інституційні органи.

42. Нормативний зміст Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.

43. Склад, повноваження та юрисдикція Європейського Суду з прав людини.
44. Комісар Ради Європи з прав людини.
45. Європейська соціальна хартія 1961 р. (переглянута у 1996 р.) та Європейський
46. Міжамериканська система захисту прав людини.
47. Міжамериканська комісія з прав людини (МАКПЛ);
48. Американська конвенція про права людини (АКПЛ);
49. Міжамериканський Суд з прав людини.
50. Африканська система захисту прав людини.
51. Африканська концепція прав людини.
52. Африканська Хартія прав людини і народів.
53. Африканська Комісія з прав людини і народів.
54. Африканський Суд з прав людини.
55. Арабська хартія прав людини (переглянута) 2004 р.

РОЗДІЛ 2. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 2.1. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ОСОБИ

План

1. Виникнення концепції прав людини. Історія розвитку прав людини.
2. Ліга Націй як перша міжнародна організація, під егідою якої приймалися договори у сфері захисту прав людини.
3. Загальна декларація прав людини та основні права людини, що в ній закріплені.
4. Основні органи та механізми захисту прав людини.

2.1.1. Виникнення концепції прав людини. Історія розвитку прав людини

Життя людини, її честь, гідність ігнорувалися і порушувалися протягом всієї історії. Ця картина принципово не змінилася і сьогодні. Проте, ідея застосування норм, єдиних для всіх людей, без будь-якої дискримінації народилася багато століть назад. Принцип рівності давно прийнятий, як еталон для здійснення політичних прав. І все ж таки, до сьогоднішнього дня знаходиться виправдання тому, що називається дискримінацією, зокрема жінок (сексизм), людей з іншим кольором шкіри (расизм). Принцип рівності всіх членів людської спільноти, так само, як і багато інших основних принципів, які складають те, що сьогодні називається правами людини, притаманний кожній культурі і цивілізації, релігії і філософській традиції.

Права людини, які закріплені у діючих міжнародно-правових договорах, є результатом довготривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошук універсальної моделі взаємовідносин індивіда та влади тривав тисячоліттями, ідеї демократії, прав людини та принципу громадянства виникли у V–VI століттях до н.е. у стародавніх грецьких полісах. Мислителі того часу (Платон, Протагор, Сократ, Аристотель, Перикл) уперше відзначили тісну взаємодію прав людини та панування закону у суспільстві та визначили напрямки і форми розвитку державності на шляху до свободи та гуманізму.

Як у грецькій філософії, так і в різних релігіях світу можна знайти принципи, на яких базується ідея прав людини. В епоху Просвітництва (18 століття) поняття прав людини витворюється, як окрема категорія, окремий правовий інститут. Саме у цей час починає побутувати думка, що природа наділяє людину певними невід'ємними фундаментальними правами, які можуть бути протиставлені державі, державній владі, але мають ними охоронятися.

З цього часу і надалі права людини стали розглядати, як елементарні передумови гідного людського існування. Але ще задовго до цього в Європі було прийнято ряд правових документів, що кодифікували свободи. Це були своєрідні кроки до ідеї прав людини. Першою була Magna Charta Libertatum (Велика Хартія Вольностей) 1215 року. Цей та інші документи визначали права, які можна було відстоювати за певних обставин (наприклад, загроза свободі релігії), але вони ще не містили всеосяжну філософську концепцію особистої свободи. Свобода часто розглядалася, як права, які надають окремим особам чи групам людей їхні звання чи статус.

В наступні століття поняття свободи поступово відокремлювалося від статусу і почало розглядатися не як пільга, а як право всіх людей. У цьому процесі велику роль відіграли іспанські теологи і правники. До перших належать Франціско де Віторія (1486-1546) та Бартоломе де Лас Касас (1474-1566). Вони заклали доктринальний фундамент визнання свободи і гідності всіх людей, шляхом захисту особистих прав населення територій, відкритих і колонізованих іспанською короною. Серед правників необхідно назвати Франціско Суареса (1548-1617) та Габріела Васкеса (1549-1604). Саме вони сприяли утвердженню ідеї *jus naturalism* (природне право) та еволюції прав людини.

Наступним етапом у розвитку ідеї прав людини є творчість Гуго Гроція (1583-1645) – батька сучасного міжнародного права, Самуїла фон Пуфендорфа (1632-1694) і Джона Локка (1632-1704), який власне розробив всеосяжну концепцію прав людини. Ці ідеї набули широкого поширення в 18 столітті. Наступним етапом у розвитку ідеї прав людини є творчість Жана-Жака Руссо (1712-1778), який розробив концепцію, за якою суверен отримав свою владу від «успільного договору» зі своїми підданими. Сам термін «права людини» вперше з'явився у французькій Декларації прав людини і громадянина (1789 р.). Дещо раніше французьким мислителем Шарлем-Луї Монтеск'є була розроблена концепція розподілу влади.

Ці теорії були сприйняті жителями британських колоній у Північній Америці. Американська Декларація про незалежність від 4 липня 1776 року базувалася на принципі, що всі люди є рівними, в ній також були зазначені певні невід’ємні права, такі як право на життя, свободу та пошуки щастя.

Великою віхою у захисті прав людини було прийняття Великої хартії вольностей у 1215 році в Англії. Саме цей нормативноправовий документ містив положення, які сьогодні знайшли відображення у міжнародному праві. Так, Велика хартія вольностей включає в себе положення щодо визнання вини особи лише за вироком суду та за законом країни, право особи вільно залишати межі Королівства та повертатись назад тощо. В епоху Просвітництва відбувся значний прогрес у розумінні прав людини – від розуміння природного права як обов’язку до розуміння його як права. У своїй праці «Два трактати про правління» (1689 р.) Дж. Локк підкреслює, що людина має певні невід’ємні права, і що люди формують уряди тільки для того, щоб забезпечити і захистити природні права людини – життя, свободу і власність. Деякі сучасники Локка також висловлювали схожі думки щодо прав людини.

Так, Ж. Ж. Руссо, наприклад, говорив про те, що людина народжена вільною. Інші філософи, включаючи Ш. Монтеск’є, Вольтера і Д. Юма, дотримувалися думки про те, що необхідно використовувати людські знання і розум, щоб звільнити людей від догм церкви і абсолютної влади. І. Кант розробив поняття «категоричний імператив моральності», що базується на ставленні до інших «як до мети, але не як до засобу». Багато з цих філософських постулатів і принципів стали відбиватися і в рамках політичної боротьби, найбільш яскраво під час Французької буржуазної революції і Американської громадянської війни.

Можна стверджувати, що Декларація незалежності США (1776 р.) починається з формулювань Локка: «Ми виходимо з тієї самоочевидною істини, що всі люди створені рівними і наділені їх Творцем певними невідчужуваними правами, до числа яких відносяться життя, свобода і прагнення до щастя». До нормативних актів, що склали основу сучасного розуміння прав людини також необхідно віднести англійський Білль про права 1689 року, Французьку декларацію прав людини і громадянина 1789 року і інші.

Одна з найбільш ранніх спроб кодифікувати міжнародні норми у сфері захисту прав людини були міжнародні акти що встановлюють

заборону рабства. Першою угодою в цій сфері була Міжнародна Угода про боротьбу з торгівлею білими рабами 1904 р. яка була сконцентрована в основному на тому, що сьогодні більш відоме як незаконне переміщення людей (human trafficking).

Другим документом в цій сфері була Конвенція про рабство 1926 р спрямована на боротьбу із залишками рабства в Африці. Також до спроб кодифікації норм про права людини можна віднести деякі джерела міжнародного гуманітарного права. Гуманітарне право, безумовно, окрема галузь міжнародного права поряд з правом прав людини. Проте норми цих галузей перетинаються в деяких ситуаціях. У контексті розвитку права прав людини тут слід згадати Гаазькі конвенції 1899 і 1907 р., які можна вважати першими спробами кодифікації законів і звичаїв війни. Після Другої світової війни вони були доповнені чотирма Женевськими конвенціями про захист жертв війни 1949 року і Додатковими протоколами 1977 року.

Ці ідеї були закріплені і в Біллі про права, проголошеному у штаті Вірджинія у тому ж році. Положення Декларації про незалежність були прийняті іншими американськими штатами та знайшли закріплення у Біллі про права американської Конституції. Власне французька Декларація прав людини і громадянина, до певної міри, ознаменувала появу міжнародної теорії загальних прав людини. І французька, і американська декларації були задумані, як систематичний перелік прав людини.

Права людини у 18 та 19 століттях були пов'язані з особистими свободами людини. Але навіть у той час деякі люди вважали, що громадяни мали «право» чекати від держави зусиль, спрямованих також на покращення їхніх умов життя. Беручи до уваги принцип рівності таким, як він був викладений у французькій Декларації 1789 року, близько 1800 року в Європі з'являється кілька проектів конституцій, які містили класичні права, а також включали у себе статті, що зобов'язували державу до виконання певних функцій у сфері зайнятості, благоустрою, громадського здоров'я, освіти тощо. Соціальні права були повністю вперше включені до мексиканської Конституції 1917 року, Конституції Радянської Росії 1918 року та німецької Конституції 1919 року.

Потреба в міжнародних стандартах прав людини вперше далася знака наприкінці 19 століття, коли індустріальні країни почали приймати трудове законодавство. Законодавство, яке підняло вартість

праці, мало наслідком погіршення конкуруючої спроможності цих країн стосовно тих, які не мали трудового законодавства.

Економічна необхідність примусила їх радитися між собою, що спричинило появу перших конвенцій, у яких держави давали зобов'язання іншим державам стосовно прав своїх власних громадян. Бернська Конвенція 1906 року проти праці жінок у нічну зміну може розглядатися, як перша багатостороння конвенція, яка має на меті захист соціальних прав. В 1919 році було засновано Міжнародну Організацію Праці (МОП), яка прийняла багато конвенцій, які регулюють права людини в галузі праці. Отже, у той час як класичні права людини були визнані набагато раніше за соціальні права, саме останні першими знайшли своє закріплення в міжнародних правових нормах.

2.1.2. Ліга Націй як перша міжнародна організація, під егідою якої приймалися договори у сфері захисту прав людини

За часів Ліги Націй зародилися деякі найважливіші принципи прав людини, включаючи заборону рабства. Одна з найважливіших ініціатив Ліги Націй – захист прав меншин в ряді європейських країн за допомогою прийняття міжнародних договорів. Дані договори (включаючи Конвенцію про рабство 1926 р.) є одними з перших спроб захистити окремі групи людей на міжнародному рівні.

Згідно зі статутом Ліги Націй її засновниками вважались держави-переможці у Першій світовій війні 1914–1918 рр., а також новостворені країни Польська республіка, Чехословацька республіка і Королівство Хіджаз. Спочатку членами цієї організації стали 44 країни, пізніше кількість їх збільшилась до 52. Статут Ліги Націй був складовою всіх післявоєнних мирних договорів. Основними органами Ліги Націй були: асамблея (збори) представників всіх членів організації, Рада Ліги, а також постійний секретаріат на чолі з генеральним секретарем. Місце розташування штаб-квартири – Женева.

Асамблеї Ліги Націй скликались щорічно. Представники кожної держави мали на засіданнях один голос незалежно від кількості населення і величини території країни. Рішення асамблеї приймались одноголосно, за винятком спеціально обумовлених. Такий підхід приводив до численних безплідних дискусій і компромісів, неефективних рішень і врешті до послаблення впливу Ліги Націй на міждержавні відносини і вирішення міжнародних конфліктів. Рада

Ліги Націй складалася з чотирьох постійних членів (Велика Британія, Французька республіка, Королівство Італія, Японська імперія) та чотирьох непостійних, які щорічно переобиралися.

У випадку виникнення загрози конфліктів між членами Ліги Націй, питання ставились на розгляд Ради, або третейського суду незацікавлених країн. За необхідності всі країни, члени Ліги Націй були зобов'язані розірвати з агресором всі економічні і культурні зв'язки, оголосити йому загальну блокаду. Криза діяльності Ліги Націй особливо яскраво проявилася після провалу міжнародної конференції з роззброєння, коли Німеччина та Японська імперія в 1933 р. вийшли з її складу. СРСР використовував її не стільки для реального вирішення міжнародних конфліктів, а як трибуну для політичної пропаганди, а потім вийшов з її складу, щоб не бути виключеним офіційно як країна-агресор. Безпомічність Ліги Націй проявилась при обговоренні скарг на японську агресію проти Республіки Китай, розпочату в 1931 р., італійську проти Ефіопської імперії (1935–1936), радянську проти Фінляндії (1939–1940). Ліга Націй не зуміла прийняти жодного ефективного рішення проти агресорів. Виключення СРСР з організації в грудні 1939 р. було кроком відчаю, а не реальною допомогою жертві агресії.

До завдань Ліги Націй входила оборона прав національних меншин, гарантованих міжнародними договорами, які підписали країни, що окупували українські землі. Еміграційні уряди УНР і ЗУНР, українські парламентарі неодноразово зверталися до Ліги Націй зі скаргами на порушення прав і свобод на окупованих українських землях місцевими урядами Польської республіки, Королівства Румунія і СРСР. Взявши до уваги протест Євгена Петрушевича, Ліга Націй у своєму рішенні від 23 лютого 1921 р. визнала, що Східна Галичина перебуває під польською військовою окупацією і засудила антиукраїнську політику варшавського керівництва. У вересні 1933 р. Ліга Націй провела таємне засідання з приводу голодомору в Українській СРР. Ухвалені рішення були декларативними та не мали реального впливу на ситуацію. До компетенції Ліги Націй входила також опіка над емігрантами. Емігрантське бюро, очолюване визначним норвезьким вченим і дипломатом, лауреатом Нобелівської премії Фрітьофом Нансеном, надавало допомогу політичним емігрантам з Наддніпрянської України.

Інтереси українського народу в установах Ліги Націй в 1921–1924 рр. відстоювали також Українське Товариство Ліги Націй (голова Володимир Залізняк, пізніше Роман Перфецький), Західно-Українське Товариство Ліги Націй, які входили у всесвітню спілку товариства. Неофіційним представником уряду УНР в екзилі при Лізі Націй був Олександр Шульгин.

Проте, після визнання Ліонським Конгресом Міжнародних Союзів Ліги Націй рішення Ради Послів держав Антанти про включення Східної Галичини до складу Польської республіки, українські товариства, відкинувши пропозиції стати відділом польського товариства, на знак протесту в 1924 р. вийшли зі складу міжнародних союзів. У ставленні до українського питання, як і в цілому до інших національних проблем, Ліга Націй проявляла непослідовність, не здійснювала контролю за реалізацією ухвалених нею резолюцій.

Складна система ухвалення рішень, відсутність механізму для їх впровадження, декларативність і суперечливість окремих документів Ліги Націй зумовили її безсилість проти агресорів на кшталт Німеччини та СРСР і врешті призвели до остаточного краху з початку Другої світової війни 1939–1945 рр. Формально Ліга Націй припинила свою діяльність у 1946 р.

2.1.3. Загальна декларація прав людини та основні права людини, що в ній закріплені

Жахливі злочини другої світової війни поклали край традиційній точці зору, що держави самі вирішують, яким чином їм ставитися до своїх громадян. Підписання Статуту Організації Об'єднаних Націй 26 червня 1945 року спричинилося до того, що права людини були віднесені до сфери міжнародного права. Всі члени ООН домовилися вживати заходів щодо захисту прав людини. На початку 1946 року була утворена Комісія ООН з прав людини. А 10 грудня 1948 року у Парижі Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Загальну, або Всесвітню декларацію прав людини. Пізніше цей день було проголошено Днем прав людини.

Протягом 50-60-х років усе більше і більше країн ставало членами ООН. При вступі вони мусили формально визнати Статут ООН, поставивши підписи під принципами й ідеями, викладеними в Загальній декларації прав людини. Це зобов'язання було остаточно

визначене у Тегеранській прокламації (1968), прийнятій Першою світовою конференцією з прав людини.

Після 50-х років багато міжнародно-правових документів підтримало і поширило принципи та ідеї, викладені в Загальній декларації прав людини. Зокрема, сформовано Міжнародну хартію прав людини, або Міжнародний білль про права людини, до якого входять:

- Загальна декларація прав людини (1948);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права;
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права;
- Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1976);
- 2-й Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про відміну смертної кари (1991).

На доктринальному рівні існують різноманітні концепції прав людини: природно-правова, позитивістська, соціалістична, теологічна та універсальна концепція міждержавного співробітництва у галузі прав людини. Сьогодні найчастіше права людини розглядаються як права, які притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною. Незважаючи на те що концепція прав людини часто сприймається як така, що відбиває якісь ідеали, до яких необхідно прагнути, або взагалі як утопічна за своєю природою, суть її полягає в тому, що права людини встановлюють той необхідний мінімум, який потрібен, щоб забезпечити людині «людське» існування.

Нині функціонуюча універсальна система міжнародного визнання та захисту прав і основних свобод людини склалася після Другої світової війни і в основному в рамках Організації Об'єднаних Націй. До основних прав людини відносяться такі права, початково закріплені у ЗДПЛ: – право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3); – свобода від катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 5); – право на рівний захист від якої б то не було дискримінації (ст. 7); – право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав людини, наданих їй конституцією або законом (ст. 8); – свобода від довільного арешту, затримання або вигнання (ст. 9); – право на справедливий судовий розгляд (ст. 10); – право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави (ст. 13); –

право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14); – право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18); – право на соціальне забезпечення (ст. 22); – право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23); – право на освіту, спрямовану на повний розвиток людської особистості і на збільшення поваги до прав людини і основних її свобод (ст. 26); – право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені (ст. 28).

Разом з тим неправильно буде стверджувати, що до створення ООН міжнародного захисту прав людини не існувало зовсім.

Незважаючи на те що сьогодні права людини мають міцну міжнародно-правову основу, принципи, на яких заснована дана концепція, мають не правове походження – вони присутні в будь-якій релігії і відображені в навчаннях практично всіх філософських шкіл. Так, одним з основних принципів індуїзму (найстарішої світової релігії, що з'явилася приблизно 4500 років тому) є принцип, згідно з яким людське життя священне, і до нього (без будь-яких винятків) необхідно ставитися з повагою і любов'ю. Основний постулат індуїзму – неспричинення шкоди іншій особі.

Буддизм (що виник близько 2500 років тому) також заснований на загально визнаних законах людських взаємин – належній повазі всіх людей і терпимість до інших. Сіддхартха Гаутама (засновник цієї релігії) відкидав кастову систему в Індії і проповідував думку про те, що всі люди рівні і гідні поваги незалежно від соціального стану. Конфуціанство також підкреслювало особисту і державну моральність і соціальну справедливість.

Іудаїзм, що з'явився приблизно 3300 років тому, також приділяє увагу правам людини. Перша книга Старого Завіту (Буття) говорить про цінності і святості всіх дітей Бога і про їхню відповідальність по відношенню один до одного. У навчаннях християнства також йде мова про необхідність піклуватися про бідних, хворих і голодних. Пророк Моххамед проповідував абсолютну рівність між народами і толерантність по відношенню до різних релігій.

Однак певні права людини та їх захист містилися й у нормативно-правових актах давнини. Так, ще у VI столітті до н.е. перський цар Кир II Великий прийняв Маніфест Кіра, в якому визнавалися певні права людини, такі як свобода віросповідання, деякі соціальні та економічні права. Поняття природного права

вперше з'явилося в стоїцизмі – філософському напрямі, що виник в III ст. до н.е. Філософи-стоїки стверджували, що існують загальні для всього людства моральні і правові норми, які не залежать від часу, місця і місцевих звичаїв. Вони вважали, що існують ідеальні, природні закони, стоять вище людських законів, що писані для керування суспільством. Ці універсальні закони стоїки і називали природним правом.

2.1.4. Основні органи та механізми захисту прав людини

Загальної системи міжнародного захисту прав і основних свобод людини тоді все ж не існувало, та й в цілому дотримання норм відповідних договорів не було міжнародно-правовим зобов'язанням держав. Заяви про те, що в інших країнах порушуються права людини, могли бути розцінені як посягання на суверенітет і втручання у внутрішні справи. Друга світова війна показала з усією ясністю, що права людини потребують захисту, в тому числі і міжнародного.

Не випадково в преамбулі Статуту ООН підтверджується рішучість народів Об'єднаних Націй знову затвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, а в преамбулі Загальної декларації прав людини підкреслено, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, а самі права повинні охоронятися владою закону.

Серед цілей ООН, закріплених в п. 3 ст. 1 Статуту, зазначається така: «Здійснювати міжнародне співробітництво в заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії». За минулі десятиліття універсальна система захисту прав людини набула розгалужений і складний характер.

На даний момент до неї відносяться такі органи та механізми: – Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини та його допоміжні органи і механізми; – Рада Безпеки ООН і ряд її спеціалізованих механізмів; – Економічна і соціальна рада ООН і функціонуюча при ній Комісія зі становища жінок і Постійний форум ООН з питань корінних народів; – Міжнародний Суд ООН; – Секретаріат ООН і його окремі підрозділи; – договірні (конвенційні) органи з прав людини; – деякі спеціалізовані установи ООН

(Міжнародна організація праці. Організація ООН з питань освіти, науки і культури); – тимчасові і спеціальні механізми захисту прав людини, створювані органами ООН. Слід зазначити, що окрім універсальних механізмів захисту прав людини активно розвиваються регіональні механізми. Зокрема, захистом прав людини активно займаються Рада Європи та Європейський суд з прав людини, Міжамериканська комісія з прав людини тощо.

Тому слід наголосити, що поряд з національними та універсальними нормами, що регулюють захист прав людини існує великий пласт регіональних норм, що закріплені у міжнародних договорах. Також активно діють регіональні міжнародні суди, що здійснюють контроль за забезпеченням державами захисту прав людини.

Навчальне видання

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 13.05.2022 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 9,88

Тираж 100 прим. Замовлення № 615

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com